

گذرینه مهر رضوی

بررسی مهرهای موجود در
اسناد آستان قدس رضوی

به همراه مهر صاحب منصبان آستانه
از دوره صفویه تا قاجاریه

آمنه موسوی

سرشناسه:	موسوی، آمنه، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور:	گنجینه مهر رضوی: بررسی مهرهای موجود در اسناد آستان قدس رضوی به همراه مهر صاحب منصبان آستانه از دوره صفویه تا قاجار/ تألیف آمنه موسوی.
مشخصات نشر:	مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری:	۵۰۹ ص: مصور، نمونه.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۵۶-۰۵۲۳-۰.
وضعیت فهرست نویسی:	فیبیا.
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۴۲۵] - ۴۳۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت:	نمایه.
عنوان دیگر:	بررسی مهرهای موجود در اسناد آستان قدس رضوی به همراه مهر صاحب منصبان آستانه از دوره صفویه تا قاجار.
موضوع:	آستان قدس رضوی -- مهرها.
موضوع:	مهرها -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۰ - ۱۳ ق.
رده بندی دیویی:	۶۰۹۵۵ / ۷۳۷.
رده بندی کنگره:	CD ۵۳۹۱.
شماره کتاب شناسی ملی:	۸۶۷۵۱۰۸.

www.ketab.ir

سازمان کتابخانه، موزه و مرکز اسناد
آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی
آستان قدس رضوی

گنجینه مهر رضوی (بررسی مهرهای موجود در اسناد آستان قدس رضوی)

به همراه مهر صاحب منصبان آستانه از دوره صفویه تا قاجار

آمنه موسوی

ویراستار علمی: سید محسن ناجی نصرآبادی

صفحه آرا: علی برهانی

طراح جلد: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۴۰۱ / ۳۰۰ نسخه، وزیری / بها: ۱,۴۰۰,۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه فرهنگی قدس

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۰۵۱-۳۲۲۳۰۸۰۳

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۹.....	سخن ناشر.....
۱۱.....	مقدمه
بخش اول : تاریخچه مهر	
۲۷.....	تاریخچه مهر قبل از اسلام
۳۰.....	تاریخچه مهر در دوره اسلامی
بخش دوم: ویژگی های مهرها در اسناد آستان قدس رضوی	
۳۷	فصل اول: ارزش های اطلاعاتی و ویژگی های ظاهری مهرها در اسناد آستان قدس رضوی
۳۷	ارزش های اطلاعاتی مهرها در اسناد آستان قدس رضوی
۴۱.....	اسناد دارای مهر در دوره های مختلف
۴۲.....	قدیمی ترین سند دارای مهر
۴۳.....	ویژگی ظاهری مهرها در اسناد آستان قدس رضوی
۴۳	۱. شکل و اندازه مهر
۴۴	دوره صفویه
۴۶.....	دوره افشاریه
۴۶.....	دوره قاجار
۴۸	۲- تزئینات مهر
۴۹.....	الف) تزئینات زمینه و حاشیه مهر
۵۰.....	ب) تزئینات خطوط
۵۳	۳- روش های کنده کاری مهرها و تأثیر آن بر رنگ زمینه مهرها
۵۳	الف: روش سوادنگاری یا مثبت نگاری

۵۳	ب: روش بیاض نگاری یا منفی نگاری
۵۴	۴- سجع مهرها
۸۹	۵- محل درج مهر در اسناد
۱۰۰	۶- جنس مهرها
۱۱۴	فصل دوم: ارزش های محتوایی و پایگاه اجتماعی صاحبان مهرهای موجود در اسناد آستان قدس رضوی
۱۱۴	ارزش های محتوایی مربوط به مهرها در اسناد آستان قدس رضوی
۱۴۵	معرفی مهر زنان در اسناد آستان قدس رضوی
۱۴۸	مهرهای غیر شخصی (مهر ادارات و سازمان ها)
۱۵۰	مشاغل مرتبط با مهر
۱۵۰	الف: مهردار
۱۵۳	پیشینه منصب مهرداری در آستان قدس با استناد به اسناد
۱۶۰	ب: حکاک و هنر حکاکی
۱۶۴	ج: مهر فروش
۱۶۴	چ: مکان مهرداری در اطراف حرم امام رضا
۱۶۶	نتیجه گیری

بخش سوم: معرفی مهر صاحب منصبان آستان قدس رضوی

۱۷۰	فصل اول: معرفی مهر صاحب منصبان آستان قدس در دوره صفویه
۱۸۴	♦ متولی آستان قدس
۱۸۶	♦ نایب التولیه
۱۸۷	♦ وزیر
۱۸۸	♦ وکیل
۱۸۹	♦ مستوفی
۱۸۹	♦ ناظر
۱۹۰	♦ مشرف
۱۹۲	♦ مهردار
۱۹۷	♦ طبیب دارالشفاء
	♦ خزانه دار
	♦ کلیددار
	♦ سرکشیک
	♦ فراش باشی
	♦ شیخ الاسلام
	♦ قاضی
	♦ خطیب
	♦ مدرّس
	♦ معلّم مکتب خانه

۱۹۸.....	♦ تحویلدار.....	۱۹۸.....	♦ منشی.....
۱۹۸.....	♦ معمار.....	۲۰۱.....	♦ سرکار دار.....
۱۹۹.....	♦ صاحب جمع.....	۲۰۱.....	♦ منجم.....
۱۹۹.....	♦ عزب دفترخانه.....	۲۰۲.....	♦ توشمال.....
فصل دوم: معرفی مهر صاحب منصبان آستان قدس در دوره افشاریه..... ۲۰۳.....			
۲۰۳.....	♦ متولی آستان قدس.....	۲۳۱.....	♦ دربان باشی.....
۲۰۵.....	♦ وزیر.....	۲۳۳.....	♦ فراش باشی.....
۲۰۶.....	♦ وکیل.....	۲۳۷.....	♦ کفشبان باشی.....
۲۰۹.....	♦ مستوفی.....	۲۴۰.....	♦ مؤذن باشی.....
۲۱۱.....	♦ ناظر.....	۲۴۱.....	♦ مدرّس.....
۲۱۵.....	♦ نایب ناظر.....	۲۴۴.....	♦ صاحب جمع.....
۲۱۶.....	♦ ضابط.....	۲۴۷.....	♦ مهتر نقاره خانه.....
۲۱۸.....	♦ مشرف.....	۲۴۸.....	♦ سرکار دار.....
۲۱۹.....	♦ مهرداد.....	۲۴۸.....	♦ معمار و معمار باشی.....
۲۱۹.....	♦ خزانة دار.....	۲۴۹.....	♦ تحویلدار.....
۲۲۰.....	♦ خطیب.....	۲۵۱.....	♦ عزب دفترخانه و تحویل خانه.....
۲۲۱.....	♦ صدر الحفاظ.....	۲۵۲.....	♦ محتر.....
۲۲۱.....	♦ ایشیک آقاسی باشی.....	۲۵۶.....	♦ کشیک نویس.....
۲۲۲.....	♦ جراح دارالشفاء.....	۲۵۶.....	♦ منشی.....
۲۲۲.....	♦ طبیب دارالشفاء.....	۲۵۷.....	♦ کتابدار.....
۲۲۳.....	♦ همقلم.....	۲۵۷.....	♦ یساول.....
۲۲۴.....	♦ سرکشیک.....	۲۵۹.....	♦ سقا باشی.....
۲۲۷.....	♦ خادم باشی.....		
فصل سوم: معرفی مهر صاحب منصبان آستان قدس رضوی در دوره قاجاریه..... ۲۶۰.....			
۲۶۰.....	♦ متولی باشی آستان قدس.....	۲۸۰.....	♦ نایب التولیه.....

سخن ناشر

عن عبدالسلام بن صالح الهروي قال: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْيَا أَمْرَنَا. فَقُلْتُ لَهُ: وَكَيْفَ يُحْيِي أَمْرَكُمْ؟ قَالَ: يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَ يُعَلِّمُهَا النَّاسَ، فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا^۱.

حمد و سپاس بی حد خداوند بزرگ و دانا را سزد که غایت آفرینش انسان را معرفت و عبودیت ذات مقدس خود قرار داد و فرمود: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾^۲. درود بر پیامبران الهی به ویژه حضرت خاتم انبیا محمد مصطفی ﷺ که با تزکیه و تعلیم کتاب و حکمت، زمینه ساز تحقق این هدف متعالی شدند و سلام بر امامان معصوم علیهم السلام، به خصوص عالم آل محمد ﷺ، حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام که ستارگان پرفروغ آسمان معرفت و عبودیت اند و راهنمایان بشر در صراط مستقیم معرفت و بندگی، و رحمت خدا بر عالمان و پژوهشگرانی که در طول تاریخ با فراگیری و نشر علوم و معارف اسلامی به احیای امرامامت و ولایت پرداخته و مردم را با زیبایی های فرهنگ اصیل اهل بیت علیهم السلام آشنا ساخته اند.

بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی بر اساس نگاه ژرف تولیت فقید این آستان ملک پاسبان در سال ۱۳۶۳ به دستور معظم له تأسیس شد و با الهام از منویات رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی رحمه الله و دیدگاه های حکیمانه خلف صالح

۱. عیون اخبار الرضا علیه السلام ج ۱، ص ۳۰۷؛ از امام رضا علیه السلام شنیدم که می فرمود: خدا رحمت کند کسی که امر ما را زنده کند. عرض کردم: امر شما را چگونه زنده کند؟ فرمود: علوم ما را فراگیرد و به مردم بیاموزد، که اگر مردم زیبایی های کلام ما را بدانند از ما پیروی خواهند کرد.

۲. ذاریات / ۵۶: «و جن وانس را نیافریدم مگر برای آنکه مرا بپرستند».

ایشان، مقام معظم رهبری، حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای مدظله العالی، و رهنمودهای تولیت معزز، با تشکیل گروه‌های پژوهشی و استفاده از نخبگان حوزه و دانشگاه، در راستای تأمین نیازهای فرهنگی جامعه و نظام اسلامی و نسل جوان و زائران بارگاه منور رضوی، به پژوهش و نشر علوم و معارف اسلامی نبوی و سیره اهل بیت عصمت و طهارت پرداخته و به فضل الهی به توفیقات ارزنده‌ای دست یافته است.

* * *

مهر نخستین عنصر در شناسایی هویت افراد و مهمترین رکن در شناخت اسناد تاریخی است. همین امر باعث شده که مهر طی هزاران سال، هنوز اهمیت و نقش منحصر به فرد خود را حفظ کند. اسناد آستان قدس رضوی، مجموعه‌ای عظیم از منابع اطلاعاتی در موضوعات مختلف از جمله مهرهاست که در برگ برگ اسناد به چشم می‌خورد. این مجموعه بی‌نظیر با دارا بودن انواع مهرهای حقیقی و حقوقی، جایگاه ویژه‌ای در شناخت تاریخ این سرزمین دارد. در این اسناد شاهد مهر گروه‌هایی از مردم هستیم که با تحقیق و بررسی آنها، می‌توان به اطلاعاتی درباره وضعیت اعتقادی، فرهنگی، هنری، اقتصادی، اجتماعی و اداری مردم در دوره‌های مختلف دست یافت. پژوهش حاضر ضمن پرداختن به تاریخچه مهر در تمدن اسلامی به روش‌های کنده‌کاری و مشاغل مربوط به مهر و مکان‌های مهرسازی، ویژگی‌های ظاهری مهرهای موجود در اسناد آستان قدس، مهر صاحب منصبان و کارکنان دیوانی آستان قدس، مهر زنان در دوره‌های صفویه تا قاجاریه اشاره دارد.

بنیاد پژوهشی اسلامی
آستان قدس رضوی